

میدپیسین شہری

موسیقی بتهوون

عزیزان

بتهوون
مرکز موسیقی بتهوون شیراز

انتشارات سووره مهیر (وابسته به حوزه هنری)
دفتر موسیقی

 موسیقی در دوره غزنویان

نویسنده: سیدحسین میثمی
طراح جلد: محمدجواد عز آبی
ویراستار صوتی: معصومه پوراسدیان

چاپ و صحافی: لیتوگرافی: وازه پرداز اندیشه
چاپ اول: ۱۳۹۸
شمارگان: ۱۲۵۰ نسخه
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۰۳-۲۸۵۱-۱

سرشناسه: میثمی، سیدحسین، ۱۳۴۳ -
عنوان و نام پدیدآور: موسیقی در دوره غزنویان / سیدحسین میثمی.
مشخصات نشر: تهران، شرکت انتشارات سووره مهر، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری: ۳۶۴ ص.
ISBN: 978-600-03-2851-1

وضعیت فهرست‌نویسی: قیبا
موضوع: موسیقی ایرانی -- قرن ۴ - ۶ ق.
موضوع: Music, Iranian -- 10 - 12th century
موضوع: ایران -- تاریخ -- غزنویان، ۳۵۱ - ۵۸۲ ق.
موضوع: Iran -- History -- Ghaznevids, 962-1186
رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۷ م ۹۸/۲/ML۳۴۴
رده‌بندی دیویی: ۷۸۱/۰۹
شماره کتاب‌شناسی ملی: ۵۴۹۶۳۶۴

نشانی: تهران، خیابان حافظ، خیابان رشت، پلاک ۲۳
صندوق پستی: ۱۱۴۴-۱۵۸۱۵
تلفن: ۶۱۹۴۲ سامانه پیامک: ۳۰۰۰۵۳۱۹
تلفن مرکز پخش (بسیج خط): ۶۶۴۶۰۹۹۳ فکس: ۶۶۴۶۹۹۵۱
www.sooremehr.ir

نقل و چاپ نوشته‌ها منوط به اجازه رسمی از ناشر است.

فهرست

قردانی	۱۵
پیش‌گفتار	۱۷
کلیات	۲۱
هدف تحقیق	۲۲
روش تحقیق	۲۳
پیشینه تحقیق	۲۳
علائم اختصاری	۲۸
مقدمه تاریخی	۲۹
سلاطین غزنوی	۳۰
منابع تاریخی غزنویان	۳۷

بخش نخست: جنبه‌های اجتماعی موسیقی	۴۰
فصل اول: نگرش‌ها	۴۰
مذهب و موسیقی	۴۱
تصوف و سماع	۴۷
نگرش‌های فلسفی	۵۱
نگرش اهل موسیقی	۵۳
فصل دوم: رفتارها	۶۱
رفتار اجتماعی	۶۱
سلاطین غزنوی و موسیقی	۶۲
دوران سلطان امیرمحمد	۷۲
دوران سلطان مسعود اول	۷۳
دوران سلطان مودود	۷۵
دوران سلطان فرخزاد	۷۷
دوران سلطان ابراهیم	۷۷
دوران سلطان مسعود سوم	۷۹
دوران سلطان شیرزاد	۸۰
دوران ملک ارسلان	۸۱
دوران سلطان بهرام‌شاه	۸۱
دوران خسروشاه	۸۳
دوران سلطان خسرو ملک	۸۳
اعطای طبل و علم	۸۳
کاربرد علم و دهل در جنگ‌ها	۸۹
سازمان اداری خصوصی و تفریحی	۸۹

عناوین موسیقایی	۹۵
عناوین موسیقایی بزمی	۹۵
مطرب	۹۵
قَوَال	۹۶
مُغَنّی	۹۷
خُنیاگر	۹۸
رامشگر	۹۹
کوسان / گوسان	۱۰۰
مشاغل مرتبط با موسیقی با سازهای پُرصدا	۱۰۱
نوبتیان	۱۰۱
بوقیان و دبدبۀ زنان	۱۰۳
پاسبانان، چوبک‌زنان، و جرس‌زنان	۱۰۳
مشاغل موسیقایی در حصارها	۱۰۵
مُبَشِّران	۱۰۷
کاربرد موسیقی	۱۰۸
در مجالس بزم	۱۰۸
در جشن‌های مهم	۱۱۰
جشن نوروز	۱۱۰
جشن مهرگان	۱۱۱
جشن سَدَه	۱۱۳
عید فطر	۱۱۴
در مراسم عزاداری	۱۱۵
رفتار انتقادی	۱۱۶

فصل سوم: موسیقی در میان مردم	۱۲۱
حیات مذهبی	۱۲۱
مُقریان	۱۲۱
مؤذنان	۱۲۴
موسیقی درویشان و صوفیان	۱۲۵
کاربرد طبلک در مزارع	۱۲۹
محافل شهری	۱۲۹
خرابات	۱۳۱
بازار	۱۳۲
فصل چهارم: موسیقی هندیان و اُسرا	۱۳۳
نگرش اقوام هندی به موسیقی	۱۳۳
نود و نه فرقه / چهل و دو نوع / چهار روی	۱۳۷
روی نخست	۱۳۹
برهمنان (گروه نخست)	۱۳۹
مهادیویان (گروه دوم)	۱۳۹
کابالیان (گروه سوم)	۱۳۹
روی دوم	۱۴۰
بهادرزیان (گروه پنجم)	۱۴۰
دیواتری (گروه هفتم)	۱۴۰
جندربهگتیان (گروه دهم)	۱۴۱
اویهگتیان (گروه یازدهم)	۱۴۱
کاست‌ها و موسیقی	۱۴۲
مهاجرت و اسارت	۱۴۷

بخش دوم: مجریان و سازها	۱۵۲
فصل اول: نوازندگان و خوانندگان	۱۵۲
نوازندگان، خوانندگان، و رقصان	۱۵۳
مردان اهل موسیقی	۱۵۴
بوقی	۱۵۴
بونصر	۱۵۵
بویکر	۱۵۶
بوالحارث	۱۵۶
عبدالرحمن قوال	۱۵۷
بویکر ربابی	۱۵۸
علی مکی	۱۵۸
محمد بشنودی بریطی	۱۵۹
علی نایی	۱۵۹
محمد نایی	۱۶۰
عثمان خواننده	۱۶۱
اسفندیار چنگی	۱۶۲
کودک جعبه‌زن	۱۶۳
زرور بریطی	۱۶۴
ابوالفتح	۱۶۵
بویکر مسعودی قوال	۱۶۶
بوسهل قوال	۱۶۷
بانوان اهل موسیقی	۱۶۷
ستی زرین	۱۶۷
عندلیب رزی	۱۶۸

پری بانی	۱۶۸
بانوی قوَال	۱۶۹
هنزاره	۱۷۱
ماهووک رقص	۱۷۱
گمنامان اهل موسیقی	۱۷۱
یار خوش آواز	۱۷۱
دلبر نایی	۱۷۱
دلبر چنگی	۱۷۲
یار بریطی	۱۷۲
دلبر رقص	۱۷۲
یار پای کوب	۱۷۳
دلبر طبال	۱۷۳
شاعران نوازنده	۱۷۳
فرخی	۱۷۳
حرمی چنگزن	۱۷۵
منجیک ترمذی	۱۷۵
سنایی	۱۷۵
فصل دوم: سازها	۱۷۹
سازهای بزمی	۱۷۹
خَلخال	۱۸۰
چَلب	۱۸۱
دف، تَبوراک، داریه، و باتَرَه / باتَرِه	۱۸۱
بریط، عود، و یزم	۱۸۲

رود	۱۸۵
مِزْهَر	۱۸۶
چَغانه	۱۸۶
رَباب (مضرابی) و شوشک	۱۸۸
رَباب کمانی (آرشه‌ای) و کمانچه	۱۸۹
طنبور، طنپوره، و اکاما	۱۹۰
چنگ	۱۹۱
شاهرود/ شهرود و عَنقا	۱۹۵
سنتور/ معازف	۱۹۶
نای/ نی	۱۹۷
مِزمار/ مِزْمَر	۱۹۹
موسیقار	۲۰۰
اَزغَن/ اَرغنون	۲۰۱
تک‌نوازی و هم‌نوازی سازهای بزمی	۲۰۴
سازهای پُرصدا	۲۰۴
خودصداها	۲۰۵
زنگ، درای، هندی درای، و جرس	۲۰۵
جام	۲۰۷
صَنج/ سَنج، جَلَب/ چَلَب	۲۰۷
آینه‌پیل	۲۰۷
پوست‌صداها	۲۰۸
طبل	۲۰۸
دهل	۲۱۰
مِقَرَعه	۲۱۱

کوس	۲۱۲
دبده	۲۱۵
تبیړه	۲۱۶
هواصداها	۲۱۶
نای/نی، غَزُو، نای رویین، کرنای، کرهنای، نفیر، و سرنای	۲۱۷
سپیلمهړه	۲۱۸
بوق	۲۱۹
تک‌نوازی و هم‌نوازی سازهای پرسیا	۲۱۹
بخش سوم: جنبه‌های تخصصی موسیقی	۲۲۴
فصل اول: نظریه پردازان و مباحث نظری	۲۲۴
رساله‌نویسان موسیقی و موسیقی‌شناسان	۲۲۵
قابوس‌نامه	۲۲۵
بهجت‌الروح	۲۲۶
بهجت‌الروح و بهجت‌القلوب/قوت‌الارواح	۲۲۸
رساله موسیقی / کتاب فی علم موسیقی	۲۳۰
جَمَلُ الْفَلْسَفَه	۲۳۱
شاعران موسیقی‌شناس	۲۳۲
مبانی موسیقی	۲۳۳
کوک کردن	۲۳۵
جماعت متداول (گام‌های متداول)	۲۳۵
تطبیق گام‌ها	۲۴۰
بقایای نظام موسیقایی دوران ساسانی	۲۴۲
راه‌های خسروانی	۲۴۴

موسیقی روایی	۲۴۷
سی لحن بارید	۲۴۷
نواها	۲۵۱
نظام جدید	۲۵۸
هفت پرده	۲۵۹
دوازده پرده	۲۶۲
تقسیم‌بندی درونی گام‌ها	۲۶۵
شرح دوازده پرده	۲۶۸
پرده راست	۲۶۸
مخالف راست	۲۷۰
عراق	۲۷۱
مخالفک	۲۷۱
حسینی	۲۷۲
راهوی	۲۷۳
اصفهان	۲۷۴
ماده	۲۷۵
بوسلک/بوسلیک	۲۷۶
نوا	۲۷۷
نھاوند	۲۷۸
عشاق	۲۷۸
سیستم متریک و ریتمیک	۲۷۹
ایقاعات در دوران غزنوی	۲۸۱
اشاره به ترکیب واحدهای سازنده	۲۸۲

فصل دوم: گونه‌های متداول موسیقی سازی و آوازی	۲۸۵
گونه‌های سازی و آوازی	۲۸۵
موسیقی سازی	۲۸۶
موسیقی آوازی	۲۸۷
دستان خسروانی	۲۸۸
سرود	۲۸۸
دوبیتی/ترانه	۲۹۰
غزل	۲۹۲
صوت	۲۹۳
قول	۲۹۴
بیت	۲۹۵
نتیجه‌گیری نهایی	۲۹۷
یادداشت‌ها	۳۰۳
ضمائم	۳۰۵
فهرست جداول	۳۲۵
فهرست تصاویر	۳۲۷
منابع	۳۲۹
دیوان‌ها	۳۳۶
رساله‌های موسیقی	۳۳۹
متون عرفانی	۳۴۲
منابع لاتین	۳۴۵
سایت‌ها	۳۴۷
نرم‌افزار	۳۴۷
اعلام	۳۴۹

پیش‌گفتار

موضوع این کتاب تحولات اجتماعی و نظری موسیقی در دوران غزنوی است. انگیزه تألیف این کتاب همایش داخلی موسیقی غزنویان در سال ۱۳۹۲ بود که متأسفانه به دلیل مشکلات پیش‌آمده، همایش مذکور برگزار نشد. نگارنده، به عنوان دبیر علمی همایش، با توجه به مطالعات پیشین، تصمیم به تألیف این اثر گرفت. طرح این پژوهش در سال ۱۳۹۴ به صندوق حمایت از پژوهشگران و فناوران کشور ریاست محترم جمهوری ارسال و در ۱۳۹۴/۷/۱۴ مصوب شد و از این تاریخ مقدمات تألیف این کتاب به صورت جدی آغاز شد.

از مسائل مهم این تحقیق بررسی میدانی حوزه جغرافیای حکومت غزنوی است. متأسفانه به علت اینکه غزنه یا غزنین (پایتخت غزنویان) در حوزه منطقه‌ای قرار دارد که طالبان کماکان در آن نفوذ دارند، امکان مسافرت و دیدار بقایای حکومت غزنویان در

منطقه و استفاده از کتابخانه و موزه غزنه وجود نداشت. به این امید که مشکل مذکور در سال‌های بعد برطرف شود.

یکی دیگر از مشکلات این تحقیق حکومت‌های موازی موجود در دوران غزنوی بوده است. با توجه به کوچک شدن تدریجی قلمرو غزنویان و به تبع آن تغییرات حوزه جغرافیایی حکومت‌های همسایه، تعامل این حکومت‌ها را نباید نادیده گرفت. سلجوقیان، خوارزمشاهیان و غوریان، آل بویه، شروانیان، و غیره در تحولات فرهنگی منطقه نقش مهمی داشته‌اند. می‌توان گفت که زیربنای فرهنگی مشابهی (البته با تفاوت‌هایی) در منطقه وجود داشته است. لذا ملاک تحقیق را نمی‌توان صرفاً بر اساس حوزه جغرافیایی یک حکومت در نظر گرفت. شاید این گستره فرهنگی به آزادی مهاجرت چهره‌های شاخصی برگردد که اختیار آن را داشتند که از حوزه حکومتی سلسله‌ای به سلسله دیگر رفت و آمد کنند و جذب دربارهای گوناگون شوند.

در این تحقیق تلاش شد تمرکز بر حیات موسیقایی غزنویان باشد. اگرچه گاه غنای منابع در حوزه‌های حکومتی دیگر توانسته در رمزگشایی شاخصه‌های موسیقی غزنوی اثربخش باشد؛ لذا در این موارد ارجاعاتی به این منابع داده شده است.

یکی از مهم‌ترین بخش‌های منابع دوران غزنوی مجموعه دیوان‌ها و اشعار باقی‌مانده از این دوران است که با سورت نیز در مواردی ارجاع به آن‌ها را اجتناب‌ناپذیر دانسته است (۱۳۶۲: ۲۱). خوشبختانه گونه شعری قصیده و جنبه توصیفی بودن آن چهره واقعی‌تری به این اشعار داده است؛ اگرچه جنبه‌های تخیلی یکی از مشکلات این منابع است، با این‌همه تکرار پی‌درپی موارد در اشعار احتمال صحت آن‌ها را بیشتر می‌کند. بیشتر موارد موسیقایی از دیوان‌های منتشر شده استخراج شده است، با این‌همه در مواقعی از سایت گنجور و نرم‌افزار درج ۴، که حاوی اشعار شاعران کلاسیک ایرانی است، نیز بهره گرفته شد. از مزایای سایت و نرم‌افزار مذکور امکان جست‌وجوی کلمات اشعار شاعران و بعضاً متون ادبی موجود در آن‌هاست.

رسم الخط برخی از منابع چاپ شده با رسم الخط تصویب شده در فرهنگستان همخوانی

تعارف، لذا نقل قول های مستقیم طبق رسم الخط فرهنگستان تنظیم شده است. همچنین به علت وجود کلمات نا آشنا و دشوار در این متون (غیر شعری) سعی شد که پس از اعراب گذاری کلمات، معانی آنها داخل پرانتز ذکر شود و در موارد دیگر (اشعار) یا گاه همان متون که نیاز به توضیح بیشتر دارد از زیر نویس استفاده شود. تمامی معانی و تعاریف از فرهنگ های مختلف سایت واژه یاب استخراج شده است. در برخی منابع چایی نام مؤلفان منابع اولیه متفاوت ثبت شده که در ذکر منابع اشکالاتی ایجاد کرده است؛ لذا در ارجاعات انتهای کتاب تلاش شده که اسامی با استفاده از پرانتز و قلاب حتی المقدور همسان شود. در ضمن، در برخی متون نام مؤلف همراه با الف و لام مانند «الفارابی» است که به این صورت ذکر شده است: فارابی (در اصل الفارابی). در انتها، ذکر این نکته لازم است که، با توجه به تنوع منابع، جهت وصول سریع تر به منابع، دیوان شعرا، رساله های موسیقی و متون عرفانی جداگانه دسته بندی شده اند.

موضوع این کتاب، تحولات اجتماعی و نظری موسیقی در دوران غزنوی (۳۶۶-۵۸۲ ق) است. اهمیت قدرت‌های اجتماعی و نقش آنان در موقعیت‌های اجتماعی اهل موسیقی و باورهای زمانه؛ نقش تفکر دینی غالب (مذهب اسلام) در موسیقی این دوران؛ درک عمیق‌تر از تأثیرات فرهنگی ایران، ترک، عرب، ماوراءالنهر، و هند بر تحولات موسیقی؛ بررسی دقیق‌تر چگونگی اسارت لوریان (کولی‌ها) در دوره غزنوی؛ شناخت تأثیرات اجتماعی در نظام موسیقایی پردگانی؛ شناسایی موسیقی دانان و سازهای متداول؛ بررسی تحولات نظری موسیقی به‌عنوان مکتب قدیم خراسان؛ و درک عمیق‌تر از مراحل شکل‌گیری نظام پردگانی و ایقاعی از اهداف این پژوهش است.

موسیقی در دوره غزنویان

انتشارات
به‌زاد
ناشر برگزین
(۰۲۱-۸۸۸۸۸۸۸۸)